

ANNA GULIŃSKA, ZOFIA BASISTA

POPRAWA JAKOŚCI ŻYCIA

IMPROVEMENT TO THE LIFE STANDARD QUALITY

Streszczenie

Zdegradowana tkanka urbanistyczna, zaniedbany, nieczytelny szkielet ekologiczny, brak przestrzeni o charakterze publicznym – to tylko niektóre ze zjawisk wpływających negatywnie na jakość życia w mieście i niewydajny schemat jego funkcjonowania. W sposób szczególnie ten rodzaj zniszczenia dotyka miasta postindustrialne: zaprojektowane pod koniec XIX wieku z dbałością o przyszłych mieszkańców – przyjezdnych pracowników nowych zakładów wydobywczo-przetwórczych. Dziś – przede wszystkim za sprawą zmian gospodarczych – są jedynie anonimowymi sypialniami dla rozczarowanych, zmuszonych szukać nowej pracy ludzi. Jak poprawić zaistniałą sytuację? Jakie działania rewitalizacyjne mogą zostać podjęte? W jaki sposób możemy stymulować rozwój miasta, szczególnie gdy chcemy, aby obszar, nad którym pracujemy stał się nowym centrum skupiającym mieszkańców? Przygotowany we współpracy z Urzędem Miasta Dąbrowa Górniczej projekt restrukturyzacji centrum miasta to próba wyleczenia zdegradowanego i osłabionego układu urbanistycznego. Szczególny nacisk położony został na wykształcenie sieci przestrzeni publicznych, które dadzą mieszkańcom poczucie bezpieczeństwa, a zarazem zachęcą i zainspirują ich do odbudowy miasta jako funkcjonalnego i przyjaznego organizmu społecznego.

Słowa kluczowe: miasto postindustrialne, rewitalizacja, przestrzeń publiczna, społeczeństwo

Abstract

Wrecked urban tissue, neglected and imperceptible ecological morphology of environment, scarcity of space in public capacity - these are only few facts negatively influencing standard of living in a city. Postindustrial cities are highly exposed to the mentioned signs of destruction: designed by the end of XIX th century with care for future inhabitants -ingoing workers heading for steel mill and mine. Today, -primarily due to rapidly changing economic conditions, they are barely gigantic impersonal districts for desperate people forced to struggle for new job. How to improve actual status? Which of revitalizing operations can be held? Is there specified way of cities development stimulation, particularly while we desire for a new, attracting peoples attention center? Designed in collaboration with Municipality of Dąbrowa Górnicza restructuring project of city center was our attempt to cure devastated and weakened urban complex. Leading emphasis was placed on development of public space net providing inhabitants with safety – moreover inspiring them to participate in city reconstruction as a functional and amicable social organism.

Keywords: post-industrial city, revitalization, public space, society

* Mgr inż. arch. Anna Gulińska, mgr inż. arch. Zofia Basista, Wydział Architektury, Politechnika Krakowska.

1. Miasto postindustrialne – rewitalizacja, czyli próba zmiany negatywnego wizerunku

Według słownika socjologicznego, *miasto oznacza historycznie ukształtowane, wewnętrznie spoiste i relatywnie trwale skupisko mniej lub bardziej społecznie i kulturowo heterogenicznych jednostek, powstałe jako wynik koncentracji ludzi wykonujących zawody nierolnicze, charakteryzujące się przede wszystkim intensywną zabudową, rozwiniętą siecią komunikacyjną, transportową i energetyczną, produkcją dóbr i usług, także dla zewnętrznego odbiorcy*¹. Nieco inaczej wygląda definicja miasta przemysłowego: jest to takie miasto, *którego podstawowe i zasadnicze formy funkcjonowania, działania i rozwoju są silnie zorientowane i skupione na zdobywaniu i przetwarzaniu przez przemysł zasobów naturalnych i dostosowaniu im potrzeb ludzkich, przy czym proces ten stale angażuje udział wielkiego kapitału i szeroki zakres pracy ludzkiej*². Definicja jest dosyć jasna, natomiast postrzeganie miasta przemysłowego przez społeczeństwo jest zupełnie różne od tego, w jaki sposób widzimy miasta zabytkowe, o których wartości stanowi wpływ czasu, a nie ekonomia wydobywania i przetwarzania surowców lub aktualna sytuacja rynkowa. Jeżeli mówimy o mieście przemysłowym lub o dzielnicy przemysłowej, wyobrażamy sobie zniszczone, stare osiedla, zanieczyszczone przez fabryki³. Idąc krok dalej, odnajdziemy miasto postindustrialne – jego przestrzeń jest zaniedbana, a zakłady przemysłowe prawdopodobnie już nie funkcjonują. Zostali jedynie mieszkańcy, którzy – postawieni w zupełnie nowej sytuacji – czują się zagubieni i oszukani: ich dziadkowie i pradziadkowie przyjechali z drugiego końca kraju do pracy w nowo otwartej kopalni węgla i w ten sposób rodzina żyła i utrzymywała się. W momencie, kiedy zakład pracy zostaje zamknięty, miasto przemysłowe traci swój sens istnienia. W chwili zagrożenia upadkiem potrzebne są pomysły na jego nowe funkcjonowanie – wskazane jest inwestowanie w poszukiwanie zupełnie nowych kierunków rozwoju. Bardzo pomocna, jeżeli nie wręcz konieczna, jest strategia rozwoju miasta, która na podstawie licznych badań (m.in. socjologicznych, ekonomicznych i rynkowych) określi nowe cele oraz ścieżki, za pomocą których będzie można je osiągnąć. Należy również pamiętać, że jednym z najważniejszych aspektów rewitalizacji miast postindustrialnych w dzisiejszych czasach będzie próba wpływu na zmianę pejoratywnych skojarzeń z nimi związanych⁴. Przez pojęcie rewitalizacji rozumiemy przede wszystkim poprawę jakości życia we wspomnianych miastach oraz polepszenie ich wizerunku w oczach mieszkańców. W pierwszym wspomnianym aspekcie – poprawie jakości życia w mieście – zawiera się odnowa i kreacja przestrzeni publicznych, tworzenie nowych miejsc pracy i przyjaznego środowiska mieszkaniowego. Zgromadzona w ten sposób wiedza pomoże nam w znalezieniu najbardziej trafnych rozwiązań dla projektu restrukturyzacji Dąbrowy Górniczej.

2. Analiza Dąbrowy Górniczej pod kątem cech miasta industrialnego i wynikające z niej propozycje działań projektowych

Omawiane miasto, które w wyniku różnorodnych transformacji stało się miastem postindustrialnym, charakteryzuje się przerostem sieci dróg, niewystarczającym zapleczem usługowym, decentralizacją. Nie wolno zapominać o specyfice jego mieszkańców – ludzi, którzy związani są z nim w znacznej większości przypadków nie przez przywiązanie do miejsca ani przez tradycje rodzinne, ale przez miejsce pracy.

¹ Olechnicki K., *Słownik socjologiczny*, Graffiti BC, Toruń 1997.

² *Ibidem*.

³ Jensen O., *Branding the Contemporary City – Urban branding as Regional Growth Agenda*, Plenary paper for Regional Studies Association Conference „Regional Growth Agendas”, Aalborg 2005.

⁴ *Ibidem*.

Do dzisiejszych urbanistów, planistów i socjologów należy analiza tego problemu i próba wprowadzenia stopniowych zmian, które mogłyby zagwarantować polepszenie jakości życia w mieście postindustrialnym.

Struktura przestrzenna analizowanego fragmentu Dąbrowy Górniczej wymaga, oprócz rewitalizacji zasobów mieszkaniowych, odnowienia i przywrócenia poziomu równowagi przyrodniczej. We wszystkich obszarach konieczne jest utrzymanie ciągłości przestrzennej i funkcjonalnej spełniającej ważne funkcje klimatyczne i izolacyjne. Ważnym elementem w projektowaniu środowiska przyrodniczego miasta jest dążenie do stworzenia tzw. rusztu ekologicznego, który stworzy czytelną w układzie miasta kompozycję zieleni miejskiej. J.M. Chmielewski wraz z M. Mirecką w swoim opracowaniu dotyczącym modernizacji osiedli mieszkaniowych⁵ przeprowadzili szczegółową analizę i diagnozę problemów tkanki mieszkaniowej, z którą mamy do czynienia w przypadku zespołów zlokalizowanych w miastach przemysłowych. Diagnoza ta jednoznacznie ukazała skalę problemu: *Miasto gigantyczne osiedle wykazuje ahumanistyczne cechy środowiska wywołane kształtowaniem się niekorzystnych struktur społecznych i dezintegracją przestrzenną oraz patogenicznymi zachowaniami mieszkańców*⁶.

W miastach postindustrialnych łatwo odczuwalny jest brak czytelności przestrzennej i niejednokrotnie banalne w swej formie zastosowane rozwiązania architektoniczne, nie wynikające z chęci rozwijania myśli *less is more*⁷. Dodatkowo dostrzegamy dziś nieznosnie niski standard mieszkaniowy. Obowiązujące w okresie budowy omawianych zespołów mieszkaniowych ograniczenia jakościowe i niezrealizowane części projektów (przede wszystkim te związane ze sferą usług oraz rekreacji) doprowadzają do coraz niższego stanu jakości i higieny użytkowania. Proponowane w latach 70. ubiegłego wieku schematy kompozycyjne od samego początku nie sprzyjały budowaniu zdrowych więzi społecznych. Z kolei identyczność rozwiązań i lokalizacji nie sprzyjała rozwojowi przestrzeni dla współużytkowników. Należy zauważyć, że rozwój więzi społecznych zawiera również aspekt symboliczno-informacyjny. Elementami tego zbioru mogą być: punkty charakterystyczne, bramy, pomniki, fontanny, dominanty urbanistyczne – specyficzne składniki wyróżniające daną przestrzeń. Wystarczy jedno spojrzenie na osiedle z wielkiej płyty lub styk tego osiedla z obszarem przemysłowym, aby jednoznacznie stwierdzić, iż brakuje jakiegokolwiek charakterystycznego punktu – wszystkie budynki są podobne, a całość osiedla nie różni się od innych osiedli zlokalizowanych dookoła danej fabryki lub kopalni.

Wreszcie ostatni warunek – identyfikacja z obszarem, który zamieszkujemy – tożsamość⁸. Zbyt niskie rozróżnienie środowiskowe w osiedlach doprowadziło do zatracenia poczucia identyfikacji. Człowiek nieodczuwający więzi z miejscem nie nazwie go domem, jest to jedynie przestrzeń, w której przebywa. Dlatego nie ma ochoty przywiązywać wagi do jakości tej przestrzeni, nie dba o nią, nie będzie jej współużytkował, gdyż nie ma mu ona nic do zaoferowania. Sposoby kształtowania tkanki przedmiotowego zespołu doprowadziły do powstawania tzw. przestrzeni niczyich. Wspomniany brak identyfikacji z miejscem potęgowany jest przez zatracenie przyjazności środowiska. Skalą swoich założeń osiedla mieszkaniowe przekraczają percepcję bezpieczeństwa człowieka. Przestrzeń rekreacji pomiędzy zespołami budynków stanowi znaczny procent ich powierzchni, jednak ogrom tych obszarów i brak ich zagospodarowania zaburza swobodę użytkowania.

W ramach projektowanych działań rewitalizacyjnych w miastach postindustrialnych i osiedlach o podobnym charakterze sugerowane jest wykonanie różnego rodzaju dopełnienie urbanistycznych na pod-

⁵ Jan Maciej Chmielewski, Małgorzata Mirecka, *Modernizacja osiedli mieszkaniowych*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa 2007.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Less is more – fraza wygłoszona przez Ludwiga Miesa van der Rohe, architekta i jednego z twórców Bauhausu.

⁸ Jan Maciej Chmielewski, *Teoria urbanistyki w projektowaniu i planowaniu miast*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa 2004.

stawie wielu analiz wzajemnych relacji między miejscem pracy a miejscem zamieszkania użytkowników przestrzeni. Bardzo istotne jest są szczegółowe badania kondycji sfery usług oraz różnorodności przestrzeni rekreacji. Faza ta obejmuje również działania, które dotyczą poprawy odbioru estetycznego i jakości przestrzeni. Praca nad powyższymi analizami przestrzenno-socjologicznymi ułatwia sformułowanie wytycznych projektowych.

W projektowaniu nowych przestrzeni publicznych niezbędne jest klasyfikowanie i identyfikacja przestrzeni otwartych i zabudowanych, w tym wprowadzenie wydzielonych stref użytkowania. W działaniu tym należy zwrócić uwagę na przyjazny człowiekowi sposób prowadzenia granic oraz uważać, aby nie tworzyć sztucznych wysp na mapie miasta. Narzędziami w tym przypadku są elementy ukształtowania zabudowy, rozmieszczenie usług oraz szkielet układu komunikacyjnego. W pracy nad funkcjonowaniem układu komunikacyjnego bardzo ważne jest takie kierowanie ruchem pieszych, aby zapewnić im bezpieczeństwo oraz zainspirować rozwój więzi społecznych.

Wraz z upływem czasu zaczęły ujawniać się błędy powstałych przed laty założeń urbanistycznych. Ponadto nieustannie zmieniają się standardy cywilizacyjne oraz te związane z zależnością pomiędzy pracą, życiem rodzinnym oraz społecznym. Pojawiła się potrzeba wzbogacenia oferty lokalowej, która może korzystnie wpłynąć na rozwój miasta. W przypadku miast postindustrialnych projekty uzupełnień istniejącej zabudowy mają duże powodzenie ze względu na duży procent przestrzeni niewykorzystanej w założeniach zrealizowanych przed 1990 rokiem. Nowe formy architektoniczne powinny odpowiadać funkcji „łączników”⁹ pomiędzy starą tkanką osiedla lub zakładu a krajobrazem miasta. W ten sposób będą uzupełniać braki, które obejmują: mieszkania o dużych powierzchniach, nowe miejsca pracy, lokale usługowe, parkingi wielopoziomowe, zorganizowane strefy rekreacji czynnej i biernej oraz pozostałe braki funkcjonalne wynikające z przeprowadzonych analiz¹⁰.

W procesie rozwiązywania problemu ekologii spotykamy się w mieście postindustrialnym z bezmiarem „niewykorzystanej” lub błędnie zagospodarowanej przestrzeni. Dlatego też oprócz rozbudowy zaplecza funkcjonalnego w mieście należy skupić się również na realizacji czytelnego szkieletu ekologicznego, którego głównymi, uzupełniającymi się wzajemnie elementami będą sieć komunikacyjna oraz tereny zielone. Aspekt reorganizacji szkieletu komunikacyjnego powinien mieć na względzie wytyczenie atrakcyjnych ciągów pieszych i rowerowych, poprowadzonych przez tereny zielone, wzdłuż ulic z łatwo dostępnymi usługami, ze strefami umożliwiającymi przerwę w spacerze i relaks podczas jazdy rowerem czy na rolkach.

Nie wolno zapominać, że działania w sferze przestrzeni miasta mają bezpośredni wpływ na efektywność społeczną. Przede wszystkim każde działanie powinno odbyć się za akceptacją i zaangażowaniem zainteresowanej grupy społecznej. W projektach modernizacyjnych w przestrzeni osiedli miasta postindustrialnego konieczne jest rozłożenie działań w czasie, aby skonsultować je w trzech płaszczyznach: miejskiej, osiedlowej oraz sąsiedzkiej. Każdy z tych etapów niesie za sobą odrębne korzyści i nie może zostać pominięty. Odpowiednia koordynacja działań pozwala na uniknięcie dublowania się wniosków i wzajemnego wykluczania się argumentów¹¹.

W celu podsumowania opisanych powyżej narzędzi i metod rozwiązywania problemów miasta postindustrialnego przedstawiamy szkic koncepcji urbanistycznej dla Dąbrowy Górniczej, która opiera na czterech filarach: rewitalizacji terenów poprzemysłowych, rewitalizacji i kreacji nowych terenów zielonych, uzupełnieniu zabudowy (na zasadzie współlistnienia nowych zespołów mieszkaniowych z tymi już istniejącymi), tworzeniu wielofunkcyjnych przestrzeni publicznych wysokiej jakości.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*.

Rys. 1. Schemat koncepcji urbanistycznej nowego centrum miasta Dąbrowa Górnicza

Fig. 1. Diagram of an urban concept of the new centre of Dąbrowa Górnicza

Przedstawione założenia projektowe rozwinięte zostały na wybranym obszarze, którego obecną dominantą przestrzenną jest nowy budynek Urzędu Miasta Dąbrowa Górnicza, zaś główną osią komunikacyjną – aleja J. Piłsudskiego. Zasadniczym problemem tego obszaru jest niespójność przestrzenna, ponadto nie ma wyraźnych połączeń pomiędzy zachodnią i wschodnią stroną al. Piłsudskiego. Należy także podkreślić zdecydowany brak przestrzeni publicznych – wskazana okolica nie zachęca mieszkańców do spędzania czasu poza własnym domem. W celu poprawienia jakości oraz skali tkanki urbanistycznej w tej części miasta zaproponowano przede wszystkim ciąg pieszy, przecinający nowy zespół budynków mieszkniowo-usługowych. Łączy on istniejące osiedla mieszkaniowych z nowo projektowaną stacją przesiadkową kolejki aglomeracyjnej.

Drugim miejscem o podobnym przeznaczeniu jest projektowana agora miejska. Ze swego założenia agora jest miejscem spotkań. Z pewnością w dzisiejszych czasach nie będzie pełniła funkcji odpowiadającej starożytnym dysputom filozofów lub politycznym wiecom, niemniej może być uczęszczaną przez mieszkańców strefą wymiany kulturalnej edukacyjnej oraz rekreacyjnej.

Ponadto na wybranym obszarze uzupełniono kwartały i zespoły zabudowy mieszkaniowej – zarówno wielorodzinnej, jak i jednorodzinnej. Wspomniana już odnowa terenów zielonych obejmuje obszary, na których koncentrują się usługi sportu. Projekt zakłada rewitalizację tejże infrastruktury wraz z jej rozwojem i rozszerzeniem grupy docelowej użytkowników. Oprócz tego projektowanych jest wiele parków, czyli ogólnodostępnych terenów rekreacyjnych. Najważniejszy z nich rozciąga się wzdłuż całej ulicy Poniatowskiego i Przemysłowej aż do ulicy Katowickiej. Jest to sprawdzony w wielu miastach (m.in. w Kopenhadze) sposób na wprowadzenie zieleni do dużych osiedli, zapewniający do nich łatwy dostęp jednocześnie dużej ilości mieszkańców.

Literatura

- [1] Olechnicki K., *Słownik socjologiczny*, Graffiti BC, Toruń 1997.
- [2] Jensen O., *Branding the Contemporary City – Urban branding as Regional Growth Agenda*, Plenary paper for Regional Studies Association Conference „Regional Growth Agendas”, Aalborg 2005.
- [3] Chmielewski J.M., Mirecka M., *Modernizacja osiedli mieszkaniowych*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa 2007.
- [4] Chmielewski J.M., *Teoria urbanistyki w projektowaniu i planowaniu miast*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa 2004.